

KONTEKSTUALNOST, JEZIČNI ČINI I RELATIVNOST ZNAČENJA KOD J. L. AUSTINA

ANTE PERIŠA

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju
University of Zadar, Department of philosophy

UDK: 1:81 Austin, J. L.
81:1 Austin, J. L.

Izvorni znanstveni članak / *Original scientific paper*

Primljeno / *Received*: 15. V. 2015.

Uobičajeno se smatra kako jezik služi za opisivanje misli, osjećaja, predmeta, činjenica ili stanja stvari te prenošenje tih informacija drugima. To je poimanje prevladavalo kroz cijelu tradiciju, a svojevrstu je kulminaciju svakako doživjelo u vrijeme logičkog pozitivizma, odnosno u prvim desetljećima 20. stoljeća. Činjenica da se jezik ne ograničava samo na to tek je nedavno istraživačima jezika upala u oči. Iako su poneki filozofi, a osobito „kasni“ Wittgenstein, već ukazivali na tu uporabnu (praksa, pragmatika) stranu jezika, najsnažniji doprinos pragmatičnoj teoriji jezika svakako dolazi od Johna Langshaw Austina. U ovom radu analiziramo njegov doprinos pitanju funkcija jezika, a koji se ističe osobito uvidom u to da se jezikom također može i nešto činiti. Dapače, Austin na koncu uviđa da se zapravo jezikom uvijek nešto i čini, jer svaka rečenica osim značenja (u uobičajenom, širem smislu), također posjeduje i određenu snagu kojom utječe na slušatelja, i to bilo da ga potiče, savjetuje, upozorava, preporuča, prijeti mu, obećava ili sl.

KLJUČNE RIJEČI: *Austin, ilokucija, konstativi, lokucija, performativi, perlokucija, pragmatika*

Uvod

Uobičajeno se smatra kako je opisivanje misli, osjećaja, predmeta, činjenica ili stanja stvari te komunikacija tih informacija jedina svrha i funkcija koju ima jezik. To je poimanje prevladavalo kroz cijelu tradiciju, a svojevrstu je kulminaciju svakako doživjelo u vrijeme logičkog pozitivizma, odnosno u prvim desetljećima 20. stoljeća. Uz to shvaćanje neizostavno je vezano i isticanje istinosne vrijednosti jezika, jer naravno je shvaćanje kako te informacije mogu biti istinite ili neistinite ovisno o tomu podudaraju li se ili ne podudaraju sa zbiljom na koju se referiraju. S druge pak strane, činjenica da se jezik ne ograničava samo na opisivanje (tobožnjih, pukih) činjenica („deskriptivska pogreška“) te da se rečenice posljedično ne prosuđuju samo pod vidom „istinito – neistinito“ – tek je nedavno istraživačima jezika upala u oči. Iako su poneki filozofi, a osobito „kasni“ Wittgenstein, već ukazivali na tu uporabnu (praksa, pragmatika) stranu jezika, najsnažniji doprinos pragmatičnoj teoriji jezika svakako dolazi od Johna Langshaw Austina (1911.-1960.).

Taj ugledni filozof jezika, izvrsno obrazovan u klasičnoj filologiji, za kojega neki smatraju da vjerojatno „nitko poput njega nije toliko ušao u sve najsitnije nijanse i

finese svakodnevnoga jezika, pa čak i kad su se na prvi pogled činile posve nevažnima¹, usmjerio je pažnju upravo na onu dimenziju jezika kojom se također nešto čini, kojom se mijenjaju stvari, odnosno dotadašnji tijek događaja... Primjerice, kad netko vikne: „Pazi, auto!“, čovjek se trzne, skoči s ceste i tako izbjegne neugodan udar automobila. Riječi su promijenile normalan tijek događaja. No, krenimo redom, jer izlaganje ove problematike nije uopće tako jednostavno kao što se na prvi pogled čini. Stoga ne čudi da je i sam Austin s raznih strana pokušavao pristupiti ovoj problematici, ne bi li što bolje i što logičnije uspio posložiti misli u svezi s tim, a čini se da do samoga konca (i prerane smrti) nije uspio na zadovoljavajući način posložiti sve tako da bude posve zadovoljan. Ipak, ono što je iznio, poglavito u knjizi „Kako djelovati riječima“ (*How to do things with words*) itekako zaslužuje pažnju, pa ne čudi da je taj koncept brzo ušao u uobičajenu filozofsko-jezičnu i lingvističku građu.

Knjiga „Kako djelovati riječima“² zapravo je po prvi put posthumno objavljena 1962., i to kao zbirka od 12 predavanja koje je Austin 1955. održao na sveučilištu Harvard. Prije toga je 1952.-1954. istu tematiku predavao na matičnom sveučilištu u Oxfordu, a pisati upravo o ovoj dimenziji jezika, koju ovdje obrađuje, započeo je desetak godina ranije (osobito kad je nakon Drugoga svjetskog rata držao seminare u kojima se obrađivalo misli *kasnoga* Wittgensteina, Fregea i Chomskoga) i neprestano se na to vraćao.

Austin je lingvistički fenomenolog, te se kao takav usmjerava uvijek na konkretan jezik, na konkretnu uporabu jezika, na konkretne jezične situacije kako se nama svakodnevno pojavljuju. Stoga njegova analiza rečenica i iskaza nikad ne isključuje konkretnu situaciju u kojoj su neka rečenica ili iskaz dani, nego ih uvijek promatra u konkretnom kontekstu, što će se pokazati presudnim i za ova razlikovanja. Za njega ne postoji izvan kontekstualna, apstraktna rečenica. To bi bio samo apstraktni konstrukt, dok u stvarnom jeziku (govoru) uvijek zatičemo konkretne, kontekstualno bitno određene rečenice. Dapače, kontekstualnost rečenica nije odvojiva ni od jednog područja jezika, kako ih je pojednostavljeno podijelio Morris na sintaksu, semantiku i pragmatiku. Osobito se u djelima *kasnoga* Wittgensteina jasno vidi povezanost semantike s kontekstualnošću, odnosno s pragmatikom u širem smislu, i to unatoč tomu što je semantika uvijek nastojala ostati odvojena od konteksta i promatrati sam objekt kao takav. Ali to se sve češće pokazivalo manjkavim, jer je očito da – iako rečenice imaju određeno značenje i uzete izvan konteksta – bez konteksta ipak nema preciznog značenja nijednog iskaza, bez konteksta teško je govoriti o preciznom sadržaju ne samo deiktičkih izraza, nego čak i običnih svakodnevnih rečenica.

KONSTATIVI I PERFORMATIVI

Za razliku od uvriježenog mišljenja, Austin polazi od toga kako zapravo postoje brojni iskazi koji, iako nisu niti istiniti niti neistiniti, nipošto nisu besmisleni, – kako bi to trebalo biti prema tada općeprihvaćenom shvaćanju među filozofima jezika. U to vrijeme, naime, vrijedilo je nekoliko osnovnih kriterija smislenosti, a jedan od ključnih svakako je bio da iskaz mora biti istinit ili neistinit (imati istinosnu vrijednost) da bi se uopće

¹ Peter Stemmer, *Sprachanalytische Philosophie (20. Jahrhundert)*, u: Tilman Borsche (ur.), *Klassiker der Sprachphilosophie*, Beck, München, 1996., str. 410.

² Ovdje (ponegdje s malim prilagodbama) rabimo hrvatski prijevod „Kako djelovati riječima“, objavljen 2014. u nakladničkoj kući „Disput“, Zagreb, prijevod Andrea Milanko.

moglo govoriti o njegovoj smislenosti.³ Dapače, sve filozofsko-jezične rasprave neko su se vrijeme vrtjele upravo oko toga pitanja, tako da nimalo ne čudi što Austin čak govori o „fetišizmu“ „istinito – neistinito“⁴. U razdoblju (logičkog) pozitivizma može se reći da je općeprihvaćena bila korespondencijska teorija istine, tj. – tradicionalnim terminima rečeno – istine kao „adequatio rei et intellectus“ i to prvenstveno u inačici „adequatio intellectus ad rem“.⁵ U tom svjetlu valja promatrati primjerice i Wittgensteinov Traktat, pa ne čudi da su ga članovi Bečkog kruga prepoznawali kao eminentni izraz njihovih vlastitih shvaćanja. Rečenice su preslike činjenica, odnosno stanja stvari. Svijet kao cjelina sastoji se od činjenica i stanja stvari, a jezik od sveukupnosti svih rečenica. Naravno da se tu imalo na umu prvenstveno izjavne rečenice, dok su druge uglavnom zanemarene. A istinitost se imala utvrditi verifikacijom, tj. provjerom činjenica na koje se dotične rečenice referiraju (referencijska teorija značenja u najjednostavnijem obliku).

Za razliku od tog smjera istraživanja jezika Austin je primijetio da se istraživanje jezika, kao ni vrijednost iskaza nipošto ne mogu svesti samo na pitanje istinosne vrijednosti. To je jasno primjerice već pri promatranju imperativa, uzvika i sl. iskaza, koji se na nikakav način ne podudaraju sa zbiljom, a ipak nisu besmisleni. Kad se nekomu kaže npr.: „Zatvori prozor!“ ili „Zatvori prozor, molim te!“, tu nema riječi o podudaranju sa zbiljom, a iskaz je ipak vrlo smislen, i štoviše ima svoje jasno značenje.

No, kao primjere iznimno važnih i vrlo čestih iskaza koji očito nisu nikakve besmislice, iako nisu niti istiniti niti neistiniti, Austin navodi pogotovo krštenje/imenovanje broda, oporuku, ženidbu, okladu i sl. Tako, kad netko u danim okolnostima kaže „Krstim ovaj brod imenom *Kraljica Elizabeta*“, ta rečenica nije niti istinita niti neistinita, a ipak ima određeno značenje (smisao). Štoviše, tom se rečenicom zapravo nešto čini, ona ima određene stvarne, konkretne i pravne posljedice – daje se ime brodu, kako će se on od tada (i službeno pravovaljano) nadalje nazivati. Ili slično pak pri obredu vjenčanja, kad izricanjem određenih riječi dvoje stupaju u brak sa svim društveno-pravnim posljedicama. Takvim iskazima ništa se ne opisuje, nego se nešto čini: daje se ime brodu, sklapa se brak, daje se oporuka ili sl. Austina zapravo čudi kako pravници nisu već odavno uočili da se njihov, pravni jezik (zakoni, pravilnici, izricanje presude i sl.) uopće ne referira na činjenice, tj. ne opisuje neko stanje stvari nego zapravo ima ovu drugu dimenziju, njime se nešto čini, propisuje, mijenja... (usp. str. 3) Iskaze kojima se nešto čini Austin naziva *performativima* (od engl. glagola *perform* u značenju *izvoditi, provoditi, činiti*) te ih suprotstavlja iskazima kojima se nešto samo konstatira, a koje on naziva *konstativima*. Konstativima se nešto utvrđuje, opisuje, konstatira, primjerice „Pada kiša.“ pa kao takvi

³ Druga dva važna kriterija uz ovaj bili su svakako da se iskaz može razumjeti te da se uz njegovu istinosnu vrijednost moraju moći navesti i uvjeti njegove verifikacije, tj. metoda kako se može provjeriti je li dotični iskaz istinit ili neistinit. Naravno da se na umu imalo prvenstveno izjavne rečenice, odnosno rečenice koje nešto opisuju.

⁴ Lycan navodi kako se Austin naveliko žalio da su filozofi opsjednuti „istinito-neistinito fetišom“, da su zavedeni idejom kako je istinosna vrijednost jedino što je bitno u jeziku. (Usp. William G. Lycan, *Filozofija jezika*. Suvremen uvod, prev. D. Dožudić, Hrvatski studiji, Zagreb 2011., str. 186.)

⁵ Zanimljivo je kako se kasnije kod J. Searla (Austinov učenik) javlja čak i simboličko označavanje ove općeprihvaćene teorije istine i to jednom – po našem mišljenju – sukladno onomu što se tradicionalno nazivalo „adequatio intellectus ad rem“, tj. kao „podudaranje intelekta (ovdje: jezika) sa stvarima“, što Searle označava znakom „↓“, a drugi put „adequatio rei ad intellectum“, tj. kao „podudaranje stvari/svijeta s intelektom“, „↑“. On dapače rabi termin „prilagodba...“, što daje dodatni jezično-epistemološki prizvuk ovoj teoriji.

moгу biti upravo istiniti ili neistiniti. Za razliku od njih, performativima se nešto čini, pa oni ne mogu biti istiniti ili neistiniti, ali zato mogu uspjeti ili neuspjeti. Tako primjerice iskaz: „Obećavam da ću sutra doći.“ nije istinit niti neistinit, ali može uspjeti ili neuspjeti ovisno o nekoliko različitih uvjeta. Austin razvrstava te uvjete u nekoliko kategorija. U prvu kategoriju spadaju svakako uvjeti s obzirom na postojanje, primjenu i provedbu prikladne konvencije. Austin ih navodi ovako:

„A. 1 Mora postojati prihvaćena konvencionalna procedura koja ima neki konvencionalan učinak, da ta procedura uključuje to da neke osobe izriču neke riječi u nekim okolnostima, i nadalje; A. 2 da u danom slučaju te pojedine osobe i okolnosti moraju biti prikladne da bi se prizvala pojedina prizvana procedura.“ (Str. 11.)

Drugu vrstu uvjeta on razvrstava pod B, a i dalje se odnose na proceduru, ali sad na provedbu procedure. Tako B. 1 „Svi sudionici tu proceduru moraju izvršiti i ispravno i B. 2 u cijelosti“. (Str. 11.)

Za razliku od ove vrste uvjeta (A i B) koje se odnose na postojanje procedure, njezinu primjenu i provedbu, Austin uvodi i drugačiju kategoriju uvjeta koje onda, kako bi se vidjela velika razlika u odnosu na A i B (latinička slova), označava grčkim slovom Γ (gama). Tu se radi o unutarnjem stavu (iskrenost) i daljnjem ponašanju u skladu s onim što je provedeno u proceduri (dosljednost), pa Austin u Γ . 1 kaže kako „osoba koja sudjeluje i tako priziva proceduru, mora doista imati te misli ili osjećaje, a sudionici moraju imati namjeru tako se i vladati, i nadalje Γ . 2 doista se nakon toga moraju tako i vladati.“ (Str. 11) Ako se ne ispune uvjeti pod Γ , onda se govori o zloporabama (bilo zbog neiskrenosti sudionika, bilo zbog nedosljednosti provedbe izvršenoga), a kad se radi o neispunjavanju uvjeta pod A i B, Austin onda govori o promašajima, i to bilo stoga što ne postoji prikladna procedura (primjerice: „Razvodim se od tebe!“ kao čin koji bi bio dovoljan za razvod braka; ili: „Vrijeđam/ogovaram te!“ za ogovaranje i sl.) ili stoga što procedura nije ispravno primijenjena (netko nema ovlasti, ili je osoba već u braku, ili sl.) ili pak što postoje određene zapreke i mane za provedbu čina.

Nakon postavljanja tako paradigmatičkih primjera performativa (poput iskaza za sklapanje ženidbe, krštavanje broda, oklade i sl.) Austin pokušava donijeti gramatičke i leksičke kriterije po kojima bi se nedvojbeno vidjelo da se u danom slučaju radi o performativu. No, taj pokušaj se pokazuje iznimno tvrdim orahom, do te mjere da Austin na koncu mora kompletno revidirati ovu cjelovitu teoriju podjele iskaza na konstative i performative, jer će uvidjeti kako zapravo ne postoje strogi niti gramatički niti leksički kriteriji prema kojima bi se moglo biti sigurnim kad se radi o performativima, a kad samo o konstativima, ali i još više što svi iskazi zapravo sadrže u sebi određene elemente „performativnosti“, pa je ovako stroga podjela zapravo neodrživa.

Pri pokušaju utvrđivanja **gramatičkih kriterija** Austin uviđa da se većina „eksplicitnih“ (što znači da onda postoje i ne-eksplicitni, tj. *implicitni*, odnosno „primarni“) performativa pojavljuje upravo u formi 1. lica prezenta indikativa aktiva: „Uzimam“ (za ženu...), „Imenujem/Krstim...“, „Kladim se“ itd. Drugi gramatički oblik, više služben, jest onaj: „Ovim putem...“, kao primjerice u iskazu „Ovim putem opunomoćeni ste platiti...“ (str. 42). Međutim, Austin vidi da postoje i brojni drugi performativi koji nemaju ovu ni prvu ni drugu gramatičku formu, ali i da se većina ovih eksplicitnih performativa zapravo lako može prevesti u neeksplicitne performative. Tako primjerice umjesto „Obećavam da ću biti ondje“ možemo reći „Bit ću ondje“, a da smisao i performativnost iskaza ostaju sačuvani.

Ili pak umjesto eksplicitnog performativa: „Ja vas pozdravljam...“, češće susrećemo implicitni „Dobar dan!“ ili neki drugi pozdrav. Dakle, u kojima nema nijedne eksplicitno performativne gramatičke forme.⁶ Sljedeći je problem što nisu svi iskazi u 1. licu indikativa prezenta aktiva odmah i performativi. Npr. „Okopavam vrt.“, „Ulazim u kuću.“ i sl. Osim toga čini se kako neki iskazi mogu po sebi biti i konstativi i performativi, štoviše ponekad kao da uživaju u neodređenosti, u ambigvitetu između ta dva pola. Promotrimo primjerice iskaz „Žao mi je“ izrečen pošto npr. nekome slučajno stanemo na nogu ili sl. Taj iskaz može tada biti performativ u smislu konvencionalnog iskaza kojim se nekome iskazuje isprika, ali može biti i konstativ kojim se opisuju osjećaji (žalost ili sažaljenje) koje možda pri tomu zaista (u sebi) osjećamo. Ili pak iskaz „Sjednica je otvorena!“ kad ga izrekne predsjedavajući. Taj iskaz tada može biti konstatacija da je sjednica otvorena (konstativnost toga iskaza još je očitija ako zamislimo da ga izriče novinar koji izvještava o nekom događaju gdje upravo započinje sjednica), ali može biti i performativ kojim se sjednica otvara (može se prevesti primjerice u iskaz: „Ovim sjednicu proglašavam otvorenom!“ ili: „Ovim otvaram sjednicu“, ili još jednostavniji performativ: „Otvaram sjednicu!“) No, na koncu, svakako valja dodati i to kako čak i same tvrdnje mogu biti performativi. Kad primjerice netko kaže: „Tvrđim da...“, onda se time nešto i čini, naime, nešto se tvrdi. Austin to jasno pokazuje navodeći jednu uobičajenu rečenicu, a u kojoj je tvrđenje stavljeno upravo na istu razinu s uobičajenim eksplicitnim performativnim glagolima: „U kazivanju da kiši nisam se ni kladio, ni dokazivao, ni upozoravao, samo sam to tvrdio kao činjenicu.“ (Str. 96.) Tu je tvrdnja postavljena na istu razinu s izrazito performativnim glagolima, iz čega je posve očito kako se tvrdnja također doživljava kao performativ.

Austin stoga zaključuje kako zapravo vrlo rijetko imamo posla s pravim, eksplicitnim performativima, dok se neprestano susrećemo s implicitnim (primarnim) performativima. A da bismo bili posve sigurni radi li se tu o konstativima ili o performativima, ne postoji nikakav izvanjski kriterij (niti leksički niti gramatički), nego to možemo znati jedino ako uzmemo u obzir čitavi kontekst, uključujući i neverbalne kriterije kao što su intonacija, gestikulacija i sl. Osim toga, pokazuje se kako i konstativni iskazi mogu uspjeti ili ne uspjeti, mogu biti ništavni, neiskreni itd. Primjerice, iskaz „Ivanova djeca su ćelava“, kad Ivan uopće nema djecu, je ništavan (čime Austin vrlo vješto rješava Russellov problem „današnjega ćelavoga kralja Francuske“).⁷ Ili kad netko kaže: „Mačka je na prostirci“, a da

⁶ „Time smo došli u pat-poziciju oko bilo kojeg *jedinstvenog i jednostavnog* gramatičkog ili leksičkog kriterija.“ (Str. 43.) „Istaknuli smo da nipošto ne postoji jedan jedini kriterij tog tipa i da vrlo vjerojatno nije moguće izložiti čak ni popis svih mogućih kriterija; nadalje, oni nipošto ne bi razlučili performative od konstativa jer vrlo je uobičajeno da se *ista* rečenica u različitim prigodama iskazivanja upotrebljava na *oba* načina, i na performativni i na konstativni.“ (Str. 49.)

⁷ Austin se nekoliko puta navraća na tu tematiku i tvrdi kako je najbolje reći da je takav iskaz u kojemu nedostaje referencija zapravo ništavan, a ne besmislen i sl. „A sada razmotrimo pretpostavku – što reći o tvrdnji ‘Sva su Johnova djeca ćelava’ izrečenoj ako John nema djece? Sad se obično kaže da tvrdnja *nije* neistinita zato što joj manjka

referencija; referencija je nužna i za istinitost i za neistinitost. (Je li onda tvrdnja neznačenjska? U svim smislovima nije; nije, poput ‘neznačenjske rečenice’ negramatična, nedovršena, zbrda-zdola itd.) Ljudi kažu ‘takvu pitanju nema mjesta’. Ja ću reći: ‘iskaz je ništavan’.“ (str. 36-37.) Ili pak na drugom mjestu gdje navodi eksplicite Russellovim riječima postavljen problem pa se na nj osvrće: „Ako na primjer netko ustanovi da je sadašnji kralj Francuske ćelav, za taj slučaj neki kažu da u danim okolnostima ‘pitanje je li ćelav ne nameće se’, ali bolje je reći da je tobožnja tvrdnja ništavna i isprazna, upravo onako kao kad kažem da vam nešto prodajem, ali mi to ne pripada ili (jer je izgorjelo) više ne postoji. Ugovori su često ništavni upravo zato što predmeti koje uglavljaju ne postoje, što uključuje prekid referencije.“ (str. 98)

pri tomu ne vjeruje da je ona na prostirci, očito se radi o neiskrenosti. (Str. 36.) Tako, dakle, i konstativni iskazi mogu ne uspjeti, dok performativni s druge strane moraju u određenoj mjeri također odgovarati zbilji na koju referiraju (biti istiniti bar u nekim dijelovima). Austin također pokazuje kako i konstativni iskazi mogu imati djelatni karakter poput performativa. Recimo, iskaz: „Vi ste stari partizan!“ može biti samo konstativ kojim se opisuje određena činjenica da je netko stari partizan te u tom slučaju taj iskaz može biti istinit ili neistinit, ali može biti i performativ, ukoliko je zapravo riječ o uvredi, ogovaranju, pohvali ili sl. A znati o čemu se zapravo radi možemo jedino iz sveukupnoga konteksta.

LOKUCIJA, ILOKUCIJA, PERLOKUCIJA

Nakon uočavanja tih i sličnih problema, a osobito uvidjevši da svi iskazi mogu zapravo biti performativni (ono što ih razlikuje jesu zapravo vid, tj. namjera, okolnosti, kontekst... pod kojim se nešto izriče), Austin kreće u novi pokušaj sistematiziranja svojih ideja o ovoj problematici. Središnja misao u tom drugom dijelu jest razlikovanje snage iskaza, odnosno razlikovanje jezičnih čina *lokucije*, *ilokucije* i *perlokucije*. Lokucija jest zapravo značenjski vid bilo kojeg iskaza. Kao takva uključuje fonetički čin (izricanje određenih zvukova), fatički (pripada nekom leksiku i sukladan je s dotičnom gramatikom) te retički čin (ima značenje). (Usp. str. 67.) Ilokucija jest vid djelovanja, tj. što se zapravo čini produciranjem dotičnoga iskaza: prijeti, obećava, ohrabruje, upozorava, imenuje, kladi, tvrdi itd. A perlokucija jest sam efekt, rezultat koji se postiže dotičnim iskazom: netko mijenja svoj dotadašnji stav, kupuje nešto, raduje se, bježi i sl.

Da bi bilo jasnije o čemu se radi, donosimo jedan Austinov primjer (str. 74):

„Čin (A) ili *lokucija*

Rekao mi je „Ne možeš to učiniti“.

Čin (B) ili *ilokucija*

Protivio se tomu da ja to učinim.

Čin (C.a) ili *perlokucija*

Spriječio me, obuzdao me.

Čin (C.b)

Zaustavio me, prizvao me pameti itd.

Dodijavao mi je.“

Austin potom sumira još jednom ovako:

„Prvo smo razabrali skupinu stvari koje činimo u kazivanju nečega koje smo sve skupa saželi rekavši da izvodimo *lokucijski čin*, koji je ugrubo ekvivalentan izricanju neke rečenice s nekim smislom i referencijom, a to je pak ugrubo ekvivalentno ‘značenju’ u

⁸ Uvodno sam u bilješci br. 2. napomenuo da rabim hrvatski prijevod Austinove knjige, ali uz određene prilagodbe. To se poglavito odnosi na

neprihvatljivost duge množine „činovi“ za ovaj sadržaj koji Austin ima na umu („speech act“). Za taj sadržaj u hrvatskomu je standardna kratka

tradicionalnom smislu. Drugo, rekli smo također da izvodimo *ilokucijske čine*⁸ poput obavještanja, naređivanja, upozoravanja, jamčenja itd., tj. iskaze koji imaju neku (konvencionalnu) snagu. Treće, možemo također izvoditi *perlokucijske čine* – to je ono do čega dovodimo ili što postizemo s kazivanjem nečeg, poput privoljavanja, uvjeravanja, odvrćanja, pa čak i, recimo, iznenađivanja ili obmanjivanja.“ (Str. 79.)⁹

Ova se razdioba može primijeniti na svaku rečenicu te se ista, uzevši u obzir i dati kontekst, može tek tada cjelovito sagledati pod svim svojim vidovima. Iako i tada ostaje neka neodređenost.

Uzmimo za primjer iskaz: „Pada kiša.“ Ta rečenica ima svoje značenje i gramatičku strukturu. Razumiju je svi govornici hrvatskoga jezika. Lako se može utvrditi je li istinita ili neistinita. No, ona može također biti upozorenje ili molba nekome da se, recimo, makne s kiše, ili pak da zatvori prozor ili da unese nešto u kuću ili sl., pa je tada promatramo pod vidom ilokucije. I, ako slušač zbog toga što smo mu rekli, nešto i učini, primjerice makne se s kiše ili zatvori prozor, tu se očituje perlokucijski vid toga iskaza.

Austin, naravno, donosi i brojna druga pojašnjenja, ali i probleme kako za ovu teoriju tako i za ranije inačice, obrazlažući neprestano korak po korak dobre i loše strane, održivost i neodrživost pojedinih postavaka. I pred kraj svakako daje do znanja kako je svjestan da je i ovaj pokušaj distingviranja jezičnih čina zapravo također apstrakcija, jer „općenito je lokucijski čin, baš kao i ilokucijski samo apstrakcija – svaki je pravi govorni čin i jedno i drugo“ (str. 104.). Ta apstrakcija, dakako, ima svoj smisao, a to je ukazivanje na neke bitne elemente u jeziku, odnosno na neke druge vidove jezične djelatnosti kojih redovito nismo dovoljno svjesni, a čiji zaborav dovodi do značajnih također filozofskih problema. Austin, dakle, razlikuje čin *kazivanja* od čina *u kazivanju* nečega i od onoga što se čini *s kazivanjem* nečega. Čin *kazivanja* jest lokucijska uporaba, radi se o pitanju značenja samog iskaza kao takvog i u danom kontekstu, dok je izvedba čina *u kazivanju* zapravo ilokucijska snaga. On smatra da su mnogi problemi nastali upravo stoga što se filozofi

množina „čini“, a izvrsna argumentacija za to sažeto je izložena u jezičnom savjetniku Zlatka Vidulića („Jezik za uho“). Savjet pod naslovom *Samo čini zaslužuju činove*: „Kad misli se na djela, čine nečije, / ne vjerujem da itko igdje naći će / da spominju se pritom činovi. / I pravni jezik, mislim čine navodi, a to je jezik jamačno i crkveni. / No duga se množina čuje inače / kad netko činima je steko činove, / a činove također ima predstava, / jer činovi su njeni veći dijelovi.“ (Zlatko Vidulić, *Jezik za uho*, Zagreb 2014, str. 133s)

S tim u svezi bilo bi zanimljivo dodati Austinovu misao kako jezik zapravo sebi nikada, ili gotovo nikada ne dopušta luksuz tzv. „sinonima“, tj. postojanja dviju različitih riječi za jednu identičnu funkciju, nego uvijek treba polaziti od toga da jezične razlike odražavaju razlike u fenomenima. Otkrivanjem jezičnih razlika dolazi se i na trag razlikama među stvarima (prema: P. Stemmer, nav. dj., str. 410.) pa to treba imati na umu i ovdje, jer diferenciranje tih dvaju termina (različitih množina

u hrvatskomu jeziku očito nije slučajnost nego je plod dugotrajne pravne, moralne, društvene i druge uporabe.

⁹ Austin dodaje: „Tu imamo dakle tri, ako ne i više, različita smisla ili dimenzije ‘upotrebe rečenice’ ili ‘upotrebe jezika’ (a postoje i druge, dakako).“ Svim poznavateljima filozofsko-jezične tradicije jasno je kako ta rečenica pokazuje veliku sličnost upravo s L. Wittgensteinom koji u kasnoj fazi (vrijeme poučavanja u Cambridgeu) zastupa upravo višestruke mogućnosti uporabe jezika i rečenica, te u tom kontekstu govori o bezbrojnim „jezičnim igrama“. Uz kasnog Wittgensteina (u Cambridgeu), kao začetnika, glavni predstavnici tzv. *ordinary language philosophy* (filozofija običnoga, svakodnevnoga jezika, za razliku od filozofije *idealnoga* jezika) jesu zapravo istaknuti filozofi na Oxfordu sredinom dvadesetoga stoljeća: Gilbert Ryle, Peter Strawson i John L. Austin, zbog čega se taj pokret katkad naziva i *Oxfordska škola* ili *Oxfordska filozofija*.

prema problemima odnose kao „prema problemima ‘lokucijske upotrebe’“, odnosno da i do same „deskripcijske zablude“ dolazi kad se pomiješaju te dvije vrste jezične uporabe (usp. str. 73.). Dakle, miješanje lokucijske i ilokucijske snage nekog iskaza, zapravo znači miješanje njegova („apstraktnog“) značenja i toga kako zapravo valja shvatiti određeni iskaz u konkretnoj situaciji, a što je nekada eksplicitno navedeno (kod eksplicitnih performativa, najčešće u uobičajenom performativnom gramatičkom i leksičkom obliku), a ponekad se tek mora zaključiti iz šireg smisla, jer se radi o neeksplicitnim, primarnim performativima.¹⁰

Austin na koncu još jednom pokušava ponuditi leksički kriterij, odnosno izdvaja i razvrstava neke (pod ovim vidom značajnije) glagole ovisno o njihovoj ilokucijskoj snazi, iako je svjestan da je svaki takav popis uvijek nepotpun, ali smatra da i kao takav može poslužiti određenoj svrsi.

Nakon Austinove smrti (1960.) teorijom jezičnih čina u različitim smjerovima daljnjeg razvoja bavilo se podosta poznatih filozofskih imena (primjerice P. Grice, D. Bennett, S. Schiffer, P. F. Strawson, Derrida...), ali svakako najznačajniji je pomak učinio J. R. Searle, čija je knjiga *Speech Acts* (objavljena 1969.) postala klasikom moderne filozofije jezika, a iznimno je značajna također njegova zbirka eseja iz 1979.

ZAKLJUČNE MISLI

Vratimo se zaključno nekim jednostavnim rečenicama kao primjerice: „Pada kiša.“ Austin je ukazao na to da ovakav tip rečenica nema samo istinosnu vrijednost (lokucija, značenjski vid), nego da također ima ilokucijsku i performativnu snagu. Kao ilokucijsku snagu toga čina ovdje možemo zamisliti da je to upozorenje („Pazi da se ne prehladiš!“ ili sl.), molba (nekomu da se makne s kiše)... Unutar, i jedino unutar stvarnog konteksta jasno se pokazuje što je time zapravo mišljeno. Dakle, čak i kad je riječ o tako jednostavnim rečenicama, i koje naoko imaju samo istinosnu vrijednost, može ih se istodobno gledati pod vrlo različitim vidovima, i dapače, mogu služiti različitim funkcijama te posljedično postići različite učinke.

Zaključno ovdje, međutim, želimo još malo raščistiti pojmove koji se pojavljuju donekle izmiješano. Sporan je očito pojam *uporabe*, odnosno jezične prakse, a što u lingvistici zapravo istražuje posebna grana, tzv. (lingvistička) „pragmatika“. No, iz svega ovdje navedenog postalo je jasno kako se taj termin zapravo rabi preširoko te obuhvaća i pitanje pobližeg određivanja značenja u kontekstu, kao i uporabe u ovom smislu što se jezikom zapravo čini. Stoga nam se čini vrlo korisnim primijeniti razlikovanje „semantičke pragmatike“ od „pragmatičke pragmatike“ koje je predložio Cresswell (1979.). „Semantička se pragmatika bavi onim elementima u smislu propozicijskog sadržaja koji jednostavno ovise o kontekstu. Ona je disciplina koja nam kaže kako je propozicijski

¹⁰ Austin dodaje zanimljivo opažanje da je povijesno gledano, tj. s gledišta evolucije jezika „eksplicitni performativ zacijelo kasniji razvoj od nekih primarnijih iskaza, od kojih su mnogi barem već implicitni performativi“. Navođenjem eksplicitnog dodatka (npr. „obećavam“) izraz

poprima jasnoću i razjašnjava kako ga se točno treba shvatiti (za razliku primjerice od izraza „ja ću...“). „Preciznost u jeziku razjašnjava što je rečeno, odnosno *značenje*, a eksplicitnost, u našem smislu, razjašnjava *snagu* iskazâ ili ‘kako ga valja shvatiti’“. (Usp. Austin, str. 52-53.)

sadržaj određen kontekstualnim odlikama.“ (Lycan 173.) Njezin glavni zadatak zapravo je dokidanje višeznačnosti. Budući da svi govornici nekog jezika uglavnom znaju što ugrubo znači neka rečenica, potreban je uvijek kontekst što dotična rečenica točno znači u konkretnom slučaju.¹¹ Još bi možda bilo preciznije govoriti o intenziji, o sadržaju te rečenice. Problem je dakako najveći kad su u pitanju deiktički izrazi poput (ja, moj, sada, ondje itd.), a za koje je posve očito da imaju različit sadržaj ovisno o tomu tko izgovara rečenicu, kad točno, gdje itd. No, u konačnici svaka rečenica može biti višeznačna, pa joj je potrebno preciziranje značenja u samoj uporabi, odnosno u kontekstu u kojem se pojavljuje. A svakako dobro posluži i eksplicitno preciziranje pogotovo ovih dodatno višeznačnih elemenata u jeziku.

Zamislimo primjerice da negdje na listu papire nađemo napisano tu rečenicu: „Pada kiša.“ Što to sve može značiti osim toga što zaista znači da pada kiša? Možda je to bio početak neke pjesme koja aludira na nutarnje osjećaje pisca, a ne na stvarnu kišu. Možda je bio neki tajni kôd, šifra, tako da rečenica „Pada kiša.“ znači nešto posve drugo, a namijenjena je bila nekome tko zna odčitati i ispravno razumjeti upravo taj kôd. Možda sad ne pada kiša, pa ta rečenica više nije istinita, ali je u trenutku pisanja bila istinita; ili obratno itd. I, dok nam je značenje mnogih rečenica često po sebi poznato i jasno, iz ovih jednostavnih primjera može se vidjeti kako čak i to ne mora biti onako kako se nama čini, jer je za jezik kontekst i namjera govornika itekako bitan element. Što je govornik točno htio reći, i u kojem kontekstu se realizirao neki iskaz, to bitno utječe i na značenje, a naravno i na ilokucijsku snagu određenog iskaza.

S druge pak strane, pragmatička pragmatika, bavila bi se upravo ovim pitanjima koja tematizira poglavito Austin, dakle, što se zapravo čini, odnosno što se postiže određenim jezičnim iskazima.

Iz svega ovoga još jednom je jasno kako je i pitanje značenja, tj. propozicijskoga sadržaja (semantika) jednako kao i strogo pragmatička pitanja jezičnih čina (performativnosti, ilokucijske snage) nerazdvojivo od konteksta u kojemu uvijek poprima svoje konačno mjesto i pravi smisao.

¹¹ Tom tematikom se dosta bavio „kasni“ Wittgenstein govoreći o bezbrojnim načinima uporabe jezika te o jezičnim igrama koje se pri tom igraju, a koje zapravo variraju od konteksta

do konteksta, od situacije do situacije. Izučavanje tih faktora kontekstualnosti bavili su se također Davidson, Burge, Harman i dr.

KONTEXTUALITÄT, SPRECHAKTE UND BEDEUTUNGSRELATIVITÄT BEI J. L. AUSTIN

ZUSAMMENFASSUNG

Als die Hauptfunktion der Sprache sieht man gewöhnlich die Beschreibung der Gedanken, der Gefühle, der Gegenstände, der Tatsachen oder der Sachverhalte sowie die Vermittlung derartigen Informationen. Dieses Sprachfunktionsverstehen war zentral (überwiegend) durch die ganze Tradition, seinen Höhepunkt hat es zunächst in der Zeit des Logischen Positivismus, bzw. in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts erreicht. Erst seit kurzem haben auch die Sprachwissenschaftler (und –philosophen) eingesehen, dass die Sprache keineswegs auf diese Beschreibungsfunktion reduziert werden kann. Obwohl einige Philosophen, vor allem der „späte“ Wittgenstein, auf die Wichtigkeit des Sprachgebrauchs (Praxis, Pragmatik) bereits hingewiesen haben, der stärkste Impuls (Beitrag) zu dieser pragmatischen Sprachtheorie kommt jedoch von John Langshaw Austin. Insbesondere aber wenn man an die Pragmatik im engeren Sinne denkt, und nicht etwa an die sog. „semantische“ Pragmatik, was jedoch das primäre Ziel Wittgensteins Überlegungen war. In dieser Studie stellen wir den Beitrag Austins zu diesen Fragen dar, unter besonderer Hinsicht, dass man mit der Sprache etwas auch tun kann. Vielmehr sieht Austin am Ende ein, dass man immer mit der Sprache etwas tut, denn jeder Satz, außer der Bedeutung, hat auch eine bestimmte Kraft, womit sie auf den Anderen wirkt, und zwar so, dass er damit entweder beraten oder getröstet, befürchtet, informiert o.ä. wird.

SCHLÜSSELBEGRIFFE: *J. L. Austin, Sprechakte, Konstativ-Performativ-Dichotomie, Pragmatik, Kontextualität*